

نقش عادت در تربیت

تواناییهای عقلی خود را به کار اندازد و نیز او را در فهم و کنترل محیط یاری می کند. و او را قادر می سازد که تواناییهایش را بیازماید بدون این که مسئولیتی در قبال فعالیت‌های خود در نظر بگیرد. همچنین در ضمن بازی یاد می گیرد که میان واقعیت و خیال فرق بگذارد»^{۱۱}.

● راسل و تربیت عقلانی

«به نظر راسل، رشد مشخصه هوش و خردمندی از ۶ سالگی به بعد آغاز می گردد. راسل خود در این باره می گوید: من متقاعد شده‌ام که اگر چنانچه کودکان تا ۶ سالگی به خوبی تربیت شده باشند، در این صورت مقامات مدرسه وظیفه دارند که بر تعالی ذهنی و فکری آنها تأکید کنند، و برای وصول به رشد اخلاقی بیشتر، تلاش نمایند.

باید توجه داشت که وقتی راسل از هوش سخن می گوید، هم به مجموعه‌ای از دانش و معرفت بشری نظر دارد، و هم به قابلیت و با

● **مطالبه دلیل و برهان بر هر ادعایی که به عنوان ابراز واقعیت مطرح می گردد، برحذر داشتن از تقلید و وابسته ساختن شناخت و عقیده به گذشتگان است.**

استعداد انسانی برای کسب علم و دانش، او این دورا در ارتباط نزدیک با یکدیگر می داند؛ هر چند دومی را بر اولی ترجیح می دهد و معتقد است که پذیرش مفهوم دومی به صورت تعریفی از هوش، الزاماً معنی اولی را نیز شامل می شود. راسل

● تقی علی اشرف جودت

● قسمت سوم

واز طریق بروز رفتارهای نابهنجار آزاد خواهد شد.

خوشبختانه در سالهای اخیر از طریق توجه به روانشناسی بازی، توانسته اند تا اندازه‌ای اهمیت حیاتی بازی را در زندگی کودک نشان دهند. به طور خلاصه می توان گفت که بازی نمایشگر استعدادها و افکار و تواناییهای کودک در مراحل مختلف رشد است.

«بازی سبب می گردد که کودک

● بازی و پرورش عقلانی

از عوامل دیگر پرورش نیروی عقلانی بازی است. و بی جهت نیست که در کودک بیشترین سهم از وقت روزانه را بازی اشغال می کند و به یک اعتبار می توان گفت که بازی، تبلور غلیان انرژی فکری کودک است. کودکانی که به هر دلیل نتوانند به حد نیاز بازی کنند، این انرژی متراکم در آنها امکان بروز نخواهد یافت و در نتیجه تغییر شکل داده و به شکل مرضی

زیربنای زندگی عقلانی را میل به کنجکاوی و با عشق به کسب علم و دانش می‌داند، و اعلام می‌کند که اگر خواسته باشیم این حس، مفید فایده شود، باید آن را با تکنیک‌هایی خاص همراه کنیم، به نظر وی این تکنیک‌ها عبارتند از: عادت به مشاهده، ایمان به این که دسترسی به علم امکان‌پذیر است، شکبایی، کوشش مداوم، آزاداندیشی و با باز کردن دریچه فکر بر روی همه افکار و عقاید، و بالاخره برخوردار بودن از جسارت و شهامت لازم در حفظ استقلال فکری از یک سو و روی آوردن به انگیزه‌های درونی از سوی دیگر»^{۱۰}.

● ارزش عقل در اسلام

همان گونه که در آغاز این بحث اشاره شد، در اسلام عقل و تربیت آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، تا جایی که فرموده‌اند: «کلمه حکم به العقل حکم به الشرع» و یا بالعکس آن. یعنی حکم عقل با شرع در واقع یکی است. و این تعبیر بیانگر ارزش و اعتبار عقل است.

● کیفیت پرورش عقل

«اسلام تربیت عقل را با تعیین میدان تفکر و عرصه‌ای که عقل می‌تواند در آن جولان کند آغاز می‌نماید، لذا نیروی عقل را از هدر رفتن در مطالعه اموری که بدانها راه ندارد مانند (مغیبات) مصون نگاه می‌دارد، ولی او را از توجه و آشنایی به آنها محروم ننموده، بلکه به اندازه‌ای که ذهن بشر بدانها تمایل پیدا می‌کند او را بهره‌مند ساخته است.

سپس نیروی عقل را از طریق استدلال و کشف حقیقت تمرین می‌دهد، و برای این موضوع از دو وسیله استفاده می‌نماید.
الف - روشهای تفکر را ارائه می‌دهد -
ب - تدبیر در قوانین طبیعت و دقیق بودن

* بازی سبب می‌گردد که کودک تواناییهای عقلی خود را به کار اندازد و نیز او را در فهم و کنترل محیط یاری می‌کند و او را قادر می‌سازد که تواناییهایش را بیازماید.

* باید طفل را طوری پرورش داد که دارای عادت فکری صحیح شود. عادت قبول هر چیز بدون انتقاد، شخصیت طفل را غیر مستقل و ساکن و بدون حرکت بار می‌آورد.

و پیوستگی آنها را با یکدیگر گوشزد می‌نماید. در روش نخستین، تربیت عقل را از طریق پاکسازی ذهن از هر گونه مقررات گذشته که بر اساس قطع و یقین پایه گذاری نشده است، بلکه مبتنی بر تقلید و گمان است شروع می‌کند.

خداوند در مقام تفسیح مردمی که در تفکر مقلد دیگران اند می‌فرماید: «قالوا بل نسمع ما الفینا علیه آباءنا اولوکان آباءهم لا یعقلون شیئاً ولا یهندون» گفتند ما پیروی می‌کنیم از آنچه پدران خود را بر آن یافتیم، مگر نه پدران آنها چیزی نمی‌فهمیدند و هدایت نشدند؟

برای بهره‌برداری از وسیله دوم - «تدبیر در قوانین طبیعت عقل انسان را در سایه مطالعه در قوانین طبیعت به دقت و نظم عادت می‌دهد. چون قوانین طبیعت با دقت و نظم شگفت‌آوری جریان دارد، اسلام عقل را طوری پرورش می‌دهد که به دقت نظر و انضباط، عادت نماید.

گردش زمین و خورشید و افلاک، با ساعت و دقیقه و ثانیه ضبط شدنی نیست بلکه با سرعت و شتابی گردش می‌کند که در یک ثانیه ۱۸۶ هزار میل را طی می‌نماید. تفکر در این گونه دقت و باریک بینی، عقل را به دقیق بودن عادت می‌دهد. چون از هر اختلال ساده و ناچیز در تفکر، خطاهایی بوجود می‌آید، که هر گاه

در طبیعت حادث می‌شد، پیوستگی و نظم آن به هم می‌خورد و عقل در برابر این دقت و پیوستگی افکار خود را ضبط و پیوستگی آنها را حفظ می‌کند و به کلیاتی می‌رسد که جزئیات را به هم مربوط می‌سازد، چنانکه این دقت در برنامه طبیعت نیز دیده می‌شود»^{۱۱}!

به طور کلی باید گفت نیروی عقل تنها از طریق تفکر و اندیشیدن در امور البته مجاز از دیدگاه شرع شکوفا می‌گردد. در واقع، عقل به منزله منبع عظیمی از انرژی است که با کلید تفکر و اندیشه در معرض استفاده و بهره‌برداری قرار می‌گیرد. به تعبیری دیگر می‌توان گفت عقل مانند ماده خامی است که در قالب تفکر شکل می‌گیرد.

باید توجه داشت وقتی بحث از پرورش عقلانی یا عقل است، باید محدوده آن را معین و مشخص نمود زیرا دیدگاهها در مورد عقل و انواع آن مختلف است.

علی (ع) می‌فرماید: «العقل عقلان مطبوع و مسموع و لاینبغ المسموع مالم یکن مطبوع کما لاینبغ نور الشمس و نور العین ممنوع».

عقل بر دو قسم است اولی عقلی که به طور طبیعی و بر اساس سنت آفرینش نصیب بشر می‌شود و دیگری عقلی که از راه شنیدن سخنان دیگران و فرا گرفتن معلومات این و آن عاید آدمی می‌گردد، ولی برای کسی

که عقل طبیعی و سالم ندارد، شنیدن مقالات علمی سودبخش نیست مانند کسی که چشمش نابیناست و نمی‌تواند از برتونور آفتاب استفاده کند و موجودات را ببیند.

رشد طبیعی عقل از دوران کودکی و همزمان با رشد طبیعی بدن به طور خودکار آغاز می‌گردد و تا وصول به رشد نهایی خود همچنان ادامه دارد و پیوسته نموی کند.

رشد اکتسابی عقل هم با ایجاد شرایط مساعد تعلیم و تربیت می‌تواند از دوران کودکی آغاز شود و سالیان دراز پس از طی آخرین مراحل رشد طبیعی نیز ادامه داشته باشد. به عبارت دیگر رشد طبیعی عقل مانند رشد طبیعی بدن حد محدودی را دارد، و موقعی که به نقطه نهایی خود رسید، مانند نموبدن متوقف می‌شود، ولی میدان رشد اکتسابی برای ادامه فعالیت‌های علمی و تجربی باز است و عقل می‌تواند در سنین متمادی همچنان در راه تعالی و تکامل پیشروی کند.

امام صادق (ع) می‌فرماید: «کثرة النظر فی العلم یفتح العقل».

امام صادق علیه السلام فرمود: مطالعه بسیار و بی‌گیر در مسایل علمی باعث شکفتگی عقل و تقویت نیروی فکر و فهم است. باید طفل را طوری پرورش داد که دارای عادت فکری صحیح شود. عادت قبول هر چیز بدون انتقاد، شخصیت طفل را غیر مستقل و ساکن و بدون حرکت بار می‌آورد. در صورتی که اگر طفل عادت ناپسند و عادات مضره بار آمده‌اند، در دوران بلوغ گرفتار ضعف عقل و کم‌هوشی هستند، این قبیل نوجوانان برای نیل به رشد اکتسابی عقل باید مجاهده بیشتری کنند و برای جبران عقب‌ماندگی‌های خویش فعالیت‌های زیادتری بنمایند، تا بتوانند خود را از نتایج شوم تربیت‌های نادرست دوران کودکی برهانند»^{۱۷}.

کند که خودش فکر کند، و به دنبال کشف حقیقت برود و آن حقیقت را با نیروی قضاوت خود بسنجد، متکی به نفس و مستقل و فعال بار خواهد آمد.

«یکی از علل کوتاه‌فکری و نارسایی عقل بعضی از نوجوانان، تربیت‌های غلط دوران کودکی آنان است. اطفالی که با تعلیم و تربیت پدران و مادران نادان و گناهکار پرورش یافته‌اند، کودکانی که در محیط فاسد با افکار ضد علمی و خفیات

● دلیل جویی از روش‌های تربیت عقلانی

«یکی از جالبترین اصول اسلامی درباره شناخت تحریک و عادت دادن مردم به دلیل جویی و مطالبه برهان درباره قضایایی است که به عنوان ابزار واقعیات مطرح می‌شوند، این دستور بزرگ و سازنده، حیات بخش‌ترین عامل برای شناخت معرفت‌هاست، که مغزها را از قرار گرفتن در جاذبه شخصیت‌ها و گروه‌ها و موقعیت‌های زمانی و محیطی برحذر می‌دارد.

مطالبه دلیل و برهان بر هر ادعایی که به عنوان ابزار واقعیت مطرح می‌گردد، برحذر داشتن از تقلید و وابسته ساختن شناخت و عقیده به گذشتگان است»^{۱۸}.

قرآن هم برای آن که عقل انسان را رشد دهد، در مواجهه با مسایل و واقعیت‌ها او را دعوت به ارائه دلیل و برهان می‌کند: «قل هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین».

● بی‌نوشتها

۱۳- روانشناسی رشد، ج ۴، ص ۲۰۳-۲۰۴

۱۴- پیشین، ص ۲۱۴

۱۵- مباحثی چند پیرامون مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۱۹۱-۱۹۲

۱۶- اسلام و تعلیم و تربیت، بخش اول، ص ۵۷-۵۹

۱۷- جوان از نظر عقل و احساسات، بخش اول، ج ۱۵، ص ۱۷۵-۱۷۶-۱۷۹-۱۸۵-۱۸۹

۱۸- ترجمه و تفسیر نهج البلاغه محمد تقی جعفری، ج ۷

ص ۲۳۰-۲۳۱

● مقدمه

شهر اصفهان از ۸ تا ۱۱ اردیبهشت شاهد اولین گردهمایی کارشناسان مشاوره و تحقیق سراسر کشور بود. این گردهمایی که در پی اعلام تشکیلات جدید کارشناسی مشاوره و تحقیق جهت تبیین و توجیه وظایف کارشناسان مزبور تشکیل گردید، با سخنرانی آیه الله طاهری نماینده ولی فقیه و امام جمعه محترم اصفهان و مقام عالی وزارت جناب آقای دکتر نجفی و معاونت محترم پرورشی وزارت آموزش و پرورش، جناب آقای زرهانی و با حضور مدیر کل و کارشناسان دفتر مشاوره و تحقیق و مدیر کل و مسئولین آموزش و پرورش استان اصفهان و جمعی از استادان و صاحب نظران تعلیم و تربیت ادامه یافت.

سپس سمینار در دو بخش «مشاوره» و «مقاطع» با سخنرانی استادان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و با بحث و بررسی‌های گروهی مسئولین و کارشناسان مشاوره و تحقیق پیرامون عناوین تبیین شده به کار پرداخت.

لازم به ذکر است جهت گیری کلی مباحث در گردهمایی مزبور، دستیابی کارشناسان مشاوره و تحقیق به برنامه‌هایی است که باید در سال ۱۳۷۰ توسط آنان انجام پذیرد.

● بخش اول: مشاوره

در این قسمت ضمن برگزاری نمایشگاهی از فعالیتهای هسته‌های مشاوره استانها از بدو تأسیس و تشکیل جلسه تبادل تجربیات استانها مباحث زیر مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

۱- مشاوره و جایگاه آن در نظام آموزش و

پرورش